

1
После
~~СМЕРТИ~~ СМЕРТИ ЈЕДНОГ КРИТИЧАРА

МР 3942

(61)

Ка проблему критичара

Дешава се, и међу ~~се~~ обичним и међу високо изузетним људма, да неко ради посао тамо где није сасвим на свом месту. Недавно је умро Пол Суде, истакнути француски књижевни критичар, који је својим писањем и личним држањем изазивао мно^{го} дебате и гњева. Он је имао част да припада светски познатој династији критичара великог француског листа Тана. Тај критичар чинио је на нас утисак, и то одувек, да, дужан или недужан, ради не на сасвим правом месту свога позива. Да човек дође на место за које није, дешава се некада по личној амбицији, некада ~~у~~тицајем околности, некада несрећним случајем. Није пријатно ни ~~ла~~ко радити на таквом месту, човек је стално у неком процесу самоодбране, према себи и према људма. У таквој ситуацији, неки људи увиде свој случај, прегну, ^(и дораде се.) дорађују се, други, баце се свом енергијом на вештику застравања и владања, стварају по сваку цену ауторитет. Трећи, поред низа прворазредних особина, носе један мањак који постаје кобан само због тога што је личност заузела не сасвим право ^{своје} место, ~~ма~~ Целокупан рад ових последњих, иако од вредности, и трудан и добронамеран, може ипак остати у неку руку стерилан, ~~и~~ уклет. Амбицијатих људи оправдана је, и опет је трагична. По речма старог Латина:

----- sanguine sudent
Angustum per item luctantem ambitionis.

"Крваво се зноје пробијајући се по уском путу амбиције".

Пол Суде, са низом ванредних способности, био је лишен маште. Ако би неко тврдио да ју је имао, ми бисмо запитали: где? да му је била у глави, видела би се у оно^м што је писао. Да ју је имао у души, видела би се у животу. Ретко сух је био тај живот: никада ваљда писци некролога нису били у већој неприлици да из покојникова живота испричају нешто дирљиво, жалосно, или смешно. Од коб^{ног} недостатка маште долазио је код Суде-а (не само његов) жестоки, ^{било и} свирепи рационализам, у име којег је вређао, у име којег се позавадио са пола живог и пола мртвог књижевног света. Од недостатка маште, нама се тако чини, долазила је и врста недовољне интелектуалне радозналости, врсте недовољне учености Судејеве, кад се узме у обзир врло високо место са којег је он изрицао књижевне судове. ^и оцене. Не може се рећи да је Суде био недовољно марљив

Судејева признава, или због целе физиогномије рада и човека, нама је чешће долазила на ум мисао: да би Пол Суде, место на позицији критичара у Тану, био на несравњено бољој ³⁴позицији као један од оних познатих типова ванредно способних и љутих фратара-професора класичне литературе на некој од чувених француских катедара ~~за~~ за ту струку. Што Суде није веровао у Бога, и што је много волео жене, ништа не би марило. Једна од великих црта католичке цркве у томе је, што она прима у своје крило и помаже све даровито без резерве, а сама ^{после}брине да прикрије ^{евангуели}грех свога питомца, надајући се наравно да ће ^{пре}или ^{после}довест ^усвоје дете до увиђавности, у чему уосталом врло често и успева. А ако и до краја не успе, она ћути и трпи хришћански ^{ама}заслугу свога питомца се користи и бележи их у своју историју, а ^{наћи ће се}~~већ~~ ко ће у Бога измолити спас за подивљалу душу... Ово је била ^{то}дигресија; а што смо хтели рећи ~~је~~ је следеће: Суде као професор латинског језика и књижевности, онако како их предају фратри, имао би прилике да увек с ~~правом~~ правом коришћу ради оно што ради, ^{што је} ~~што је~~ умео и волео: да ~~кује~~ ^уједну логику која је већ хиљадама пута прекована; да аналише, по свима правилима ^{мисао}~~рационалне~~ естетике, једну литературу у којој су и стихове писали мудраци и научници имајући у главама таблице силогизама; да тумачи једну књижевност гордо паметну, ~~и~~ један језик који је сам собом математика и логика, и да ~~се~~ се одушевљава над текстовима који су добрим делом чина уметност оптуживања, доказивања, суда и осуђења. Не би Суде био на ~~правом~~ месту да су му као професору дали катедру грчке књижевности. Грци су умели све да разумеју, и зато да се свему прилагоде. Грци никада нису били непомирљиви. Пре Француза, ~~стари~~ Грци су били ~~жени~~ женољубиви. Узимали су у обзир инстинкте, темпераменте, свако осећање и жељу за лепотом. Дужност, дисциплину, правило, умели су у приликама ^{арендрејну}~~и~~ ~~и~~ за љубав неког срећног расположења, неке финесе, неке чари, неог великог или оригиналног геста. Анато^л Франс јерног свог комедијаша што се превртао пред икоком Мајке божје, научио од Грка.

У своме раду — критика модерне и савремене књижевности — Суде до краја није напустио једну методу, методу која није била грчка. Није умео прећутати, прескочити, опростити, насмејати се место љутити ~~се~~ се. Суде је имао само једну врсту разумевања ствари. А Грци су и у филозофији избегавали једнолико разумевање ствари. Али да оставимо Грке и да останемо у области Судеју блиске и драге, ^{међу латинима} Цицерон је у ~~ним~~ њим

4
својим званичним беседама ~~и~~^{знао} више волети и жалити оно што оптужује, не-
го Суде у критикама на романе и стихове. Суде је неговао^{једно} упорно једнолико
разумевање ствари. Слабости писаца су га увек само дражиле. Праву књигу
је^{увек} полицијски гонио. Бесумње, он је често имао право, али је ужасно викао
да има право. И са чудним задовољством је градио себи непријатеље. Чини
ло му^{се} да ствар добија ако се ~~саоп~~^{саоп} одужи, ако настане ~~бука~~^{бука} у целом
књижевном Паризу, ако^{се} критичар не боји критичара. ~~И~~ И зато, ако је
био ударен, ударао је још јаче. Суде је мислио да ауторитет пре свега од
тога живи. Варао се.

[Над Судејевим радом човек осети врло^И одређено:
да критичар мора имати истородних црта са талентима које критикује. На-
равно, критичарски варираних, али истородних црта. Критичар и приповедач,
на пример, то није хиерархија, то су само разне функције у истој области.
~~Ако~~ Ако је, рецимо, тон једне литературе романтизам, ~~опасно~~^{ду}
^{дуло} ако^{ду} ^{ду}врховни критичар^{ду} лишен сваког сатреперања са жицама инструмента на
којем је и сам жица. Опасни је уопште да критичар буде противнички трез-
вен као државни тужилац, ^{да Суде} и истинољубив као главни контролор при инвентари-
сању. Сент-Без, у студији о Шатобриану, нимало нештеди једног много раци-
оналног критичара. То је познати писац XVIII века, опат Морле, (Morellet; a
Волакер га је писао Mords-le.) Ако човек прелиста текстове Морлеа, појача му се
горе истакнуто мишљење о критичару. Опат Морле није био^И поше памети, напро-
тив, али је био дрвен као даска. Он је могао судити о многим^И стварима, али
је ипак морао остати критичар специјалан. О месечинама, на пример, ^{аде}Морле
сасвим^И сигурно није имао права да пише са претенсијом да ће имати право.
А нарочито о месечини једног Шатобриана, коме је то била стру^а од детињ-
ства до дубоке старости. У једном писму Шатобрианову, Жуберу, стоји: "Да
месец ^(није био случајно) стварно присутан, осећам да бих га ја ипак ставио
у ово писмо." При чему се код Шатобриана још увек не зна: да ли месец је-
сте ~~и~~ или није био с њим; али је то савршено свеједно у романтици. Ако
сад неки критичар романтичне литературе није ни толико романтичан да може
поднети једну Шатобрианову месечику, он је изгубио^И партију. Пол Суде, нарав-
но, није абе Морле. Он је други човек, из сасвим других времена и прилика,
али је и он губио партије кад је много настојао на апсурдима естетике, ли-
рике, разних модернизма. Дакако да има врло^И јажних мистицизама, и врло глу-
пих^И месечина и у наше време, и да има тако апсурдних поезија, да је сувишна

свака теорија и за и против. И читалац би толико пута свом душом својом
стао уз Суда-а, само да је ^{он} имао ^{мало} више вариације ^{у својој} теорији ^и мисли, ~~и~~ ^и стилу,
да није апсурд увек судио чисто са гледишта разума. Можда се апсурд не
може друкчије судити. Добро, али онда читалац жели да Суда бар уопштава
место да немилосрдне усамљује; да бар понекад каже да је цео свет луд, кад
већ мора рећи да је неки писац луд.

[Једно се овои критичару мора признати на свима
линијама: храброст уопште, и велика строгост и према себи само^м када год
оцењује и ~~према~~ пресуду спрема. Али кад ју је једном изрекао, онда је од
пресуде до вешала био само један корак. Сећамо се, поводом тих вешала, ~~једног~~
односно смртне пресуде, једног писма Плинија млађег, где се говори о томе
чиме се све sluжу они који оптужују, и где Плиније заступа мисао: да сваком
^{говеку} треба допустити нешто од онога што је њему у власти, и што је по његову
укусу. "Једног дана, кад смо Регулус и ја бранили ~~једног~~ истог клиента, регу-
лус ми рече: Ти мислиш да у ~~једном~~ ^{једном} случају треба све да изнесеш, свему
да поклоним главу. А ја одмах ухватим непријатеља за гушу и удавим га".
Суде је некакo спајао поступке ~~Плинија и Регула~~. Он је узимао
у обзир и у претрес много, али ^(понекад, пред крај, узикло би му се да му) ~~је писац непријатељ"~~ и гледао ^{онда да остави као} ~~регулус~~. Дешавало му
се при том, како је Плиније даље развио био своје гледиште, да место гу-
ше дохвати колено, или пету и да жртва измане и подигне дреку. Не једна-
ред је трештао (Париз, књижевни) рекли смо већ од Судејевих ^{и отишао с друге стране} ~~братова~~
^{захва.} ~~Суде~~ је Суде, добар диалектичар и неустрашив борац, држао ^{се} писца и за
колено и за Пету, постављао му одговорности о којима овај дотле сневао није.
умео је ^{Суде} ~~то~~ што су стари Латини пронашли, и умели: ex scripto ducere quod
scriptum non est — us tuncanō известити штао написано није.
Једном ечу, умео је наћи гушу.

Зато је нечег праштавог и сјајног у тим књижевним двобојима и биткама. Читалац је понекад разумео да их је Суде морао волети, и њалазио је и сам задовољство у забаву у њима. Али сада, кад Суде-а више нема, кад су умрли глас и гест, и остало само ~~неки~~ слово, сад се у том слову осећа не само нешто много апстрактно и суво, него и нешто насилно. Логика то не воли да призна, али сви знамо из живота: да постоје у свима областима материје и духа понеке чињенице које се, за неко време бар, укопају на неком месту тако да црвена ~~и~~

и светска власт мора о њима да води рачуна, па мора и критика. У људском
делању, као и у природи, долазе и нелогичне и наказне појаве, и долазе по
некој нужности. Логика и прогрес нису стални закони развоја и рада, циље-
ви се сукобљавају, поричу, ниште. Друштво и уметност су понекад у рукама
немоћи. И онда ту немоћ ваља не само разумети, него пролазно и прилагоди-
ти јој се. И критика мора наћи начин за то. Наравно, прави начин, опрезан
и пролазан. ~~и не сме~~ Критика ^{се} не сме никада прилагођавати капитулаци-
јом, али она мора такође чекати да се нелогика и наказа макне с места, и
потече сама куда јој је неминовни ток. У незгодна времена, критика мора
више интерпретирати него сухо констатовати. Суде, ~~ка~~ као стари Римљани на
форуму, волео ^{је} ~~суху констатацију, а не~~ ~~суху констатацију~~ савременик Судејев,
критичар Е. Жалу, има ону другу, драгоцену и племениту особину критичара:
интерпретацију. Његове интерпретације су понекад музички благе и моду-
лиране, без иједне јасне констатације изреком. Али су све констатације
скривене у мотивима. И кад нездрава ствар сама од себе крене с места ^{да}
пође, Жалу изводи ~~суве~~ констатације из неке своје критике написане годинама
раније. Сви су остали живи, ^а писац се сам окренуо од онога што је прошло,
и што је узалуд и постојало. Жалу уме растужити се, ражалити, оборити гла-
ву пред немоћима, слабостима, ^{не} ~~успесима~~ ^{успесима} слабањим успесима који боље да се
нису ни родили. Жалу је тип растуженог рационалиста, ^{ако се сме тако рећи.} то је безмало сукоб
у појмовима, али то је тип у стварном свету и у критици. Суде, латински
строг рационалист, није тај тип признавао, или га чак није ни "констатовао".

~~Наравно, тај тип латински није~~

Међутим, тај тип је још и латински тип, и то кла-
сично латински тип. Сјајни репрезентант му је нико мањи од великог песника
Дукреција, песника који је био уједно велики рационалист, научник и скептик.
Дукреције није веровао у Бога створитеља; видео је страшну несавршеност
материалног света, иако га је у стиховима дивно описао и објаснио; одрицао
је бесмртност душе диалектиком која је Судеја морала одушевљавати. Али је
своја дефинитивна убеђења, ~~рационална~~ боље рећи своја одрицања и своју крити-
ку ^{објективна} ~~са~~ са душом самртно тужном. Са свима својим рационалним констата-
цијама, Дукреције је био дубоко жалостан што је свет тако несавршен да је
немогуће веровати да га је божанство створило. Ето тај велики рационалист
претставља чак врсту тужно идеалистичког система! Који божанствени рацио-
налист, тај Дукреције! Поет који је божанско откинуо од свега човечног, ~~и~~

jer je "танана природа божанског далеко удаљенаи од запажања ^{наиси} духа / интелекта /,...не може додирнути ништа од онога што ми запажамо: биће недодирљиво не додирује" — *Tangere enim non quit, si tangi non licet ipsum.* ~~Ha~~ ли је Пол Суде ипак доста читао своје Латине, и свога Лукреција? Јесте. Само, Лукреције је имао у изобиљу оно ~~што је једно од~~ ~~једно~~ једно што је кобно недостајало Судеју.

└ Сиромах Суде. Као сви ми, и он је морао једнога часа у животу, по закону ~~Вого~~ Вога кога је одрицао, окусити оно оружје којим се сам служио над другима: окусио је критику која је њега, Судеја, нагнала да ућути као камен. Пол Валери, чију је прозу Суде високо ценио, / али поезију имао храбрости да одрече / пишући по смрти Суде-а о њему, прича да је некако пред катастрофу седео са Судејем у разговору, и одједаред му дубоко искрено казао: како је одвише много непријатеља себи однеговао, како је то сметало да побере све што је по заслугама требао да побере. Суде, који нарочито није остајао дужан кад му се помену "непријатељи", ћутао је као заливен, "тужан" / Валеријева реч /, оборених очију. Можда у неком предосећању, можда по некој тренутној вишој увиђајности. Учинио је затим Суде још један крупан уступак. Тестаментарно његово наређење, не знамо да ли издавна или одскора, гласило је: ако умре пре брата, који је свештеник, да буде сахрањен по свима прописима цркве, како би му брат могао ићи за погребом. *Esse homo.* То је човек, и то је још један доказ више да у сваком човеку има човек. Жив, није се Суде бојао непријатеља, и није га болео бол брата због његова атеизма. Пред смрт, замало је што има много непријатеља, бојао се братовљева бола, и не зна шта је још у души ^упожалео и пожелио. Као сви људи, а нарочито људи високих способности и високог ^{Когн}узи-ва Суде није могао умрети пре него што се укрсти са религиозном истином ^{Когн}и да слабости и нереди и заблуде ^{људи}пролазе, да се ~~се~~ растварају већ узвише-ним размишљањем о њима ~~се~~ великих људи, да се губе у последњим циљевима света.

└ Суде није био хармоничан. / Тај гладиатор, кажу, бивао је до непријатне комике понизан пред женама ако су ^{служило} ~~се~~ контесе и баро-нице. / Ауторитет ^{се} његов је стојао, али се увек чинио некако нелегитиман. Зашто? Нехармоничан човек, као ауторитет, не може уживати много послушно-сти. А без послушности, ауторитет је привидан, ~~немајући никаквог значаја~~ Суде се потврдио на месту на којем је стајао; крму из руку није испуштао;

8
владао је; прочуо се; имао врсту славе; али он можда ипак није био на
правом свом месту. Или је сва трагедија у томе што није био хармоничан
дух? ~~Ево Судеја~~ свакако је лепши и бољи од човека Судеја. Тај рад не
моћи бити правилно оцењен онда кад личност критичара mine сасвим, кад та
дан^{ас} још неуклопива чињеница крене сама са свога места ^{га} прође.

Београд, 1948

Или је овај наш друштво, под утицајем идеја Судејевих
текста, слика друштва Судеја? Раг Судејев